

Вступ

План.

1. Аналітична хімія, її завдання, предмет, значення у підготовці спеціалістів-технологів.
2. Методи якісного аналізу, аналітичні реакції, їх чутливість.
3. Теорія електролітичної дисоціації, її значення в якісному аналізі.
4. Закон дії мас, його застосування в аналітичній хімії.

Аналітична хімія – це наука, яка розвиває теоретичні основи аналізу і розробляє методи відкриття, ідентифікації, визначення і розділення хімічних елементів та їх сполук.

Аналітичну хімію поділяють на дві частини: **якісний аналіз і кількісний аналіз**.

Якісний аналіз дозволяє встановити, з яких хімічних елементів складається досліджувана проба, які іони, функціональні групи або молекули входять до її складу. При дослідженні невідомих речовин якісний аналіз завжди передує кількісному, основним завданням якого є визначення того, скільки певного компонента міститься в аналізованій пробі.

В залежності від складу досліджуваного об'єкта розрізняють:

Аналіз неорганічних сполук, який включає виявлення катіонів і аніонів, а також аналіз органічних сполук, який включає: а) елементний аналіз – знаходження і визначення хімічних елементів; б) функціональний аналіз – визначення функціональних груп; в) молекулярний аналіз – знаходження окремих хімічних сполук.

Характеристика методів аналізу

Аналіз – це одержування даних про якісний і кількісний склад речовини, хімічної сполуки, суміші хімічних сполук тощо.

Метод аналізу – це коротке визначення принципів, на яких ґрунтується аналіз речовини. Методи аналізу включені в технологічні регламенти та стандарти на готову продукцію.

Стандарт – це нормативний документ на метод або методику аналізу, який визначає допустимі кількості речовин домішок та методи їх визначення.

Методика аналізу – це описування всіх умов і операцій, які забезпечують задану вірність аналізу.

Методи аналізу класифікують на:

- 1). Хімічні методи, які ґрунтуються на якісних хімічних реакціях. За допомогою таких реакцій потрібний хімічний елемент чи функціональну групу перетворюють у сполуку, яка має ряд характерних властивостей: колір, запах, агрегатний стан.
- 2). Фізичні методи основані на спостереженні будь-якої фізичної властивості, яка характерна для даного елемента (вимірювання густини, в'язкості, вивчення оптичних, електричних, магнітних та інших властивостей речовин).
- 3). Фізико-хімічні методи основані на вивченні фізичних явищ, які відбуваються при хімічних реакціях.

Фізичні та фізико-хімічні методи називаються ще інструментальними методами, оскільки для виконання аналізу потрібні пристрої – інструменти.

У хімічних методах якісного аналізу використовують якісні аналітичні реакції. За допомогою таких реакцій потрібний хімічний елемент чи функціональну групу перетворюють у сполуку, яка має ряд характерних властивостей: колір, запах, агрегатний стан. Речовина, яка використовується для проведення якісної аналітичної реакції, зветься реагентом або реактивом.

Реактиви за ступенем чистоти діляться на:

- особо чисті (о.ч);
- хімічно чисті (х.ч);
- чисті для аналізу (ч.д.а.);
- чисті (ч).

Реактиви, які осаджують цілу групу іонів називають груповими.

Аналітичні реакції та вимоги до них

Аналітичними реакціями називаються такі хімічні реакції, які використовують для ідентифікації, розділення та кількісного визначення елементів, іонів, молекул.

Аналітичні реакції класифікуються за застосуванням:

- а) реакції виявлення;
- б) реакції кількісного визначення;
- в) реакції розподілення

За характером хімічної взаємодії:

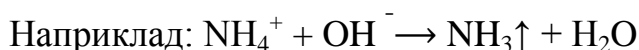
- а) кислотно-основні (протолітичні);
- б) реакції осадження;
- в) реакції комплексоутворення;
- г) окисно-відновні реакції.

Аналітичні реакції, які характерні для даного іона або речовини називаються **характерними аналітичними реакціями**.

Аналітичні реагенти на даний іон або речовину **називаються характерними аналітичними реагентами (реактивами)**.

Селективними (вибірковими) аналітичними реакціями називають такі реакції, які при визначених умовах відбуваються одночасно тільки з певними іонами.

Специфічними аналітичними реакціями називаються такі реакції, які дозволяють визначити даний іон (речовину) в присутності інших іонів (речовин).

(за запахом, за посинінням лакмусового паперу, а папір, який змочений фенолфталеїном набуває рожевого кольору).

Ця реакція є специфічною, а КОН – специфічний реагент на катіон амонію.

Цією реакцією можна визначити NH_4^+ в присутності інших іонів в неорганічному аналізі.

Для запису рівнянь хімічних реакцій в аналітичній хімії використовують:

- молекулярні рівняння;
- йонно-молекулярні;
- йонно-електронні.

Термохімічні рівняння дуже рідко використовують в аналітичній хімії.

Вимоги до якісних аналітичних реакцій:

- повинні відбуватися швидко;
- бути незворотними;
- повинні проходити в еквівалентних співвідношеннях;

- бути специфічними або селективними.

Якісний аналіз та методи якісного аналізу.

Якісний аналіз – це перша частина курсу аналітична хімія. Предметом якісного аналізу є розвиток теоретичних основ, вдосконалення існуючих і розробка нових методів визначення якісного складу речовини. Якісний склад речовини є:

- а) елементний;
- б) йонний;
- в) молекулярний;
- г) фазовий.

Завдання якісного аналізу – визначення “якості” речовини, виявлення та ідентифікація структурних елементів (атомів, атомних частинок, молекул, функціональних груп).

Якісний аналіз детально розглядає, які речовини чи реактиви необхідно взяти і які властивості їх треба використати, щоб відкрити той чи інший структурний елемент речовини.

Залежно від агрегатного стану речовини, яку аналізують, аналіз проводять методом **сухої хімії та методом мокрої хімії**.

Метод сухої хімії включає:

1. Пірохімічний аналіз, який здійснюється при нагріванні досліджуваного об'єкта до високої температури в безбарвному полум'ї газового пальника.

Прийоми пірохімічного аналізу:

а) перевірка на забарвлення полум'я – легкі солі багатьох елементів забарвлюють полум'я в різні кольори, характерні для цих елементів.

Сполуки бору, купрум – блакитний або зелений (при великому вмісті).

Сполуки арсену, стибію, плюмбуму – блідо-блакитний.

Нелеткі солі (борати, фосфати, силікати) змочують перед внесенням у полум'я $\text{HCl}_{\text{кон}}$ для переведення у леткі хлоридні сполуки.

б) одержання забарвлених перлин при сплавленні досліджуваної речовини з бурою ($\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10 \text{H}_2\text{O}$). При цьому сіль чи оксид металу розчиняються в розплавленій бурі з утворенням скла (перлин) забарвлених у відповідний колір.

Аналіз **методом мокрої хімії** введений у практику англійським хіміком Р.Бойлем. Речовину, яку аналізують, розчиняють у воді, кислотах, лугах, органічних розчинниках. В основному на практиці використовують водні розчини різних речовин, тобто мають справу з реакціями, які проходять у воді.

При аналізі методом мокрої хімії за **технікою виконання** використовують наступні методи:

1. пробірковий – реакцію осадження проводять у маленьких пробірках, у які поміщають декілька крапель досліджуваного розчину і додають з піпетки необхідну кількість крапель реактиву.

2. краплинний метод – реакцію виконують змішуванням краплин досліджуваного розчину і реактиву на фарфоровій (керамічній або скляній) пластинці із заглибленнями, чи просто на смужці фільтрувального паперу і спостерігають характерне забарвлення, або утворення кристалів. Краплинний метод аналізу неорганічних сполук розробив у 30-х роках 20 ст. радянський вчений М.О. Тананаєв.

3. Мікрокристалоскопічний метод – ґрунтується на утворенні хімічних сполук-осадів, які мають характерні форми, колір та здатність кристалів заломлювати світло. Одержуючи і досліджуючи ці особливості кристалів під мікроскопом, встановлюють наявність того чи іншого компонента в досліджуваній речовині.

При аналізі методом мокрої хімії **залежно від маси досліджуваної речовини** використовують такі методи:

<i>Назва</i>		<i>Маса речовини, г</i>	<i>Об'єм розчину, см³</i>
<i>нова</i>	<i>стара</i>		
Грам-метод	Макроаналіз	1-10	50-100

Сантіграм-метод	Напівмікроаналіз	0,05-0,5	1-10
Міліграм-метод	Мікроаналіз	10^{-3} - 10^{-6}	10^{-1} - 10^{-4}
Мікрограм-метод	Ультрамікроаналіз	10^{-6} - 10^{-9}	10^{-4} - 10^{-6}
Сублікограм-метод	Нанограм-метод	10^{-9} - 10^{-12}	10^{-7} - 10^{-10}

Класичним методом аналізу є макроаналіз, який проводиться у пробірках з водними розчинами солей і вимагає порівняно великих мас і об'ємів розчинів речовин, які досліджують.

Закон дії мас для зворотних реакцій . Гомогенна система – це система, яка не має поверхні розділення між частинками системи з різними властивостями, тобто складається з однієї фази. Наприклад, водні розчини кислот, основ і солей; суміші розчинених одна в одній рідких чи твердих речовин (наприклад, вода – етанол (етиловий спирт)) тощо.

Аналітичні реакції відбуваються з різною швидкістю. Вперше на залежність швидкості реакції від концентрації реагуючих речовин звернув увагу М.М.Бекетов. а в 1867 році К.М.Тулуберг і П.Вааге експериментально довели, що швидкість хімічних реакцій прямо пропорційна добутку концентрацій реагуючих речовин: - **закон дії мас**.

Для реакції: $A+B=C$

Закон дії мас записується: $V=k[A][B]$

де, V -швидкість реакції; k -константа швидкості;

$[A]$ і $[B]$ - молярні концентрації реагуючих речовин.

Вся теорія якісного аналізу є послідовне застосування закону дії мас. Кожна аналітична реакція є зворотною, але в багатьох випадках ця зворотність виявляється мало, тому її можна не враховувати.

Зворотні реакції не проходять до кінця і в системі встановлюється рівновага.

Теорія електролітичної дисоціації.

Хімічний аналіз неорганічних сполук ґрунтується на хімічних реакціях і, звичайно, проводиться у водних розчинах. За більшістю випадків у

хімічному аналізі використовують іонні реакції, тобто реакції між іонами. Взаємодія між протилежно зарядженими іонами проходить практично швидко, миттєво. А всі особливості водних розчинів при якісному аналізі (проводять електричний струм – електроліти, киплять при більш високих, а замерзають при більш низьких температурах ніж електроліти, тощо) пояснює **теорія електролітичної дисоціації (ТЕД).**

Теорія електролітичної дисоціації була запропонована в 1887р. Арреніусом, вона ґрунтується на наступних положеннях:

1. Молекули електролітів розпадаються в розчині на позитивно та негативно заряджені йони і цей процес називається електролітичною дисоціацією.

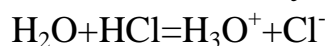
2. При розчиненні тільки визначна частина молекул розпадається на йони. Кількість молекул які розпалися на йони залежить від природи речовини та концентрації даної речовини в розчині.

В залежності від структури речовини яка розчинюється дисоціація відбувається за різними механізмами.

- дисоціація солей, тобто кристалів з іонною структурою (KCl, NaCl, BaCl₂).

- розчинення речовин які складаються з полярних молекул. Цей процес прийнято називати – **йонізацією.**

Наприклад, при розчиненні соляної кислоти відбувається утворення іона гідроксонія:

Процес дисоціації практично не зворотній, а процес іонізації зворотній.

Кількісними характеристиками процесу дисоціації є ступінь дисоціації і константа дисоціації.

Електроліти – це речовини, розчини або розплави яких проводять електричний струм. Мірою сили електроліту є його здатність дисоціювати на йони.

Сильні електроліти – це електроліти, які практично повністю дисоціюють на йони (більшість неорганічних солей, кислот, луги).

Слабкі електроліти – не повністю дисоціюють на йони (більшість органічних сполук, H₂CO₃, HCN, H₂SO₄, NH₄OH, CH₃COOH).